Pozsgay Imre

Szocialista társadalom és humanizmus

KOSSUTH

Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Akadémiája

Pozsgay Imre

Szocialista társadalom és humanizmus

Kossuth Könyvkiadó / 1978

ISBN 963 09 1152 3

© Pozsgay Imre, 1978

Az MSZMP KB által rendezett Politikai Akadémia előadásai azt a célt szolgálják, hogy a szocialista építőmunka területén a gazdaságban, a politikában, az ideológiában és a kultúrában előttünk álló feladatok jobb megértését és megvalósítását segítsék elő. Az előadásokban a párt politikája irányvonalának keretei között az előadók egyes — tudományosan vitatott — kérdéseket önállóan közelítenek meg. A Politikai Akadémia előadásai ezzel a marxista elmélet alkotó továbbfejlesztéséhez nélkülözhetetlen konstruktív viták előmozdítását is szolgálják.

A tudományos szocializmus elméletében, a szocialista építés gyakorlatában és a közgondolkodásban is elválaszthatatlanná vált ez a két fogalom: szocializmus és humanizmus. A szocializmus az első olyan társadalom, melynek belső, lényegi világához tartozik az ember teljes felszabadítása; az első társadalom, melyben nem külsődlegesen, az elnyomott osztályok harcának nyomására kényszerítik ki az emberi szükségletek kielégítését, hanem az egész társadalom a humanista szükségletek kielégítéséért van.

A szocializmus lényege az, hogy a termelési viszonyok átalakításával együtt átalakítja az emberi kapcsolatok egész rendszerét. Megteremti minden dolgozó ember számára a valóságos cselekvés lehetőségét és a reális, szerves közösségek világát. Ahhoz, hogy ez megtörténjen, visszafordíthatatlanná váljon, kezdetben a szocializmusban is az osztályösszeütközések és a forradalmi cselekedetek egész sora zajlik le. Olyan ütközetek, amelyekben a hatalomra került munkásosztály megteremti minden osztályuralom, benne saját uralma megszüntetésének is a feltételeit, előkészítve ezzel az ember teljes felszabadulását. A polgári társadalomtudomány a tőkések kisajátítását, s a bizonyos történelmi helyzetekben nélkülözhetetlen erőszakot, a proletárdiktatúra időnként kényszerűen alkalmazott módszereit akarja antihumánus természetűnek feltüntetni, holott csak arról van szó, hogy a proletárdiktatúra céljai gyökeresen ellentétesek a burzsoá diktatúra céljaival. Az erőszak nem az eszközeiben visszataszító igazán, hanem céljaiban. A munkásosztály, ha elkerülhetetlen, akkor erő-

szakkal számolja fel az utolsó kizsákmányoló osztály, a burzsoázia erőszakra, nyílt vagy burkolt, de állandó elnyomásra épülő, az eredeti felhalmozás véres korszakára, a gyarmatosítás rablásaira támaszkodó rendjét. Ezt a feladatot a munkásosztály békés eszközökkel teljesíti ott és akkor, ahol és amikor a burzsoázia nem tanúsít erőszakos ellenállást, nem robbantja ki a polgárháborút.

Marx „A tőké"-ben a jövő társadalmáról szólva azt írja: „A szabadság birodalma valójában csupán ott kezdődik, ahol megszűnik a munka, melyet a nyomor és a külső célszerűség határoz meg... A szabadság... csak abban állhat, hogy a társadalmasult ember, a társult termelők ésszerűen szabályozzák, közös ellenőrzésük alá vetik a természettel való anyagcseréjüket, ahelyett, hogy az mint vak hatalom uralkodna rajtuk." A szabadság birodalmához vezető szocializmus olyan társadalom, amely megteremti a lehetőségét annak, hogy elkerüljék a fejlődésben mutatkozó vak ösztönösséget, a kizsákmányoló társadalmakat marcangoló osztályharcot és az antagonisztikus ellentéteket. Ez természetesen olyan lehetőség, amelyet csak a politikailag tudatos és szervezett emberi tevékenység tud valósággá változtatni.

A szocializmus megteremti az emberek közötti társadalmi, tehát a valóságos egyenlőség feltételeit. Az egyenlőség először itt is politikai, jogi értelemben valósul meg, hogy ezzel egyenlő esélyeket teremtsenek a társadalom minden tagja számára annak a helyzetnek az elérésére, amely lehetővé teszi a munka szerinti arányos részesedést, hosszabb távon a szükségletek szerinti részesedést a társadalom által létrehozott javakból. Ebben az értelemben már a tőkés uralmi viszonyok felszámolása is döntő előrelépés a társadalmi egyenlőség felé. A magántulajdonosi viszonyok ugyanis a társadalmi egyenlőtlenség és vele az esélyek egyenlőtlenségének alapjai. Ezek a viszonyok szabták meg a különböző osztályokból származó emberek eltérő életlehetőségeit. A nagy többség számára lehetetlenné tették, hogy egyéni képessége és erőfeszítése latba vetésével vál-

toztasson társadalmi helyzetén. Azt a keveset, akinek sikerült — nemegyszer saját dolgozó osztálya elárulásával — karriert csinálnia, a manipulációra épülő tőkés reklámgépezet, mint a „korlátlan lehetőségek" példáját mutogatta. Ezt a karriert a burzsoázia bizonyos mértékig támogatta is, éppen azért, hogy a legjobb képességűeket így kivonja a dolgozó tömegek soraiból, s így akadályozza meg az elnyomott osztályok szerves értelmiségének kialakulását.

A szocializmusban az ember átalakul, új módon szervezi meg az életét. Az emberek olyan energiát nyernek a megváltozott társadalmi környezetből, hogy annak segítségével további átalakításokat hajthatnak végre ezen a környezeten, s önmagukon. Az értelmiségivé válás, a szellemi pályákon való előrehaladás nem a tömegek ellen, hanem azok érdekében történik.

A marxi—lenini elmélet felismerte és jelezte, amit ma már tapasztalatból is tudunk, hogy a szocialista társadalom fejlődésében van egy szükségszerű, hosszú átmeneti időszak, amelyben ismert történelmi okokból továbbra is szembetűnő különbségek maradnak fenn az emberek helyzetében. A gazdasági fejlettséghez szorosan kapcsolódó munkamegosztási és elosztási viszonyok, a velük összefüggő társadalmi helyzet, képzettség, életmód, szokások mindmind tartalmaznak olyan meghatározó elemeket, amelyek a társadalmi különbségek fennmaradásához, időnként a társadalmi mobilitás lelassulásához és az egyenlőtlenségek kihangsúlyozásához vezetnek. A mélyben ható alapvető folyamatok azonban ilyenkor is a társadalmi egyenlőség megteremtése, biztosítása irányába haladnak, ami által megteremtődik az egyéni képességek, az emberek közti személyes különbségek kivirágzásának feltétele.

Az egyén képességeinek szabad kibontakoztatása egyik feltétele a szocialista közösségi ember kialakulásának. Ehhez mindenekelőtt az állampolgárok közéleti személyiségekké válására van szükség. A közéletiség igényének, a politikai részvétel igényének ki kell bontakoznia a tömegekben és minden egyénben. Ez a szocialista forradalom

győzelme óta fennálló lehetőség, amelynek valóra váltásának feltételeit a szocializmus politikai rendszere megteremtette és állandóan fejleszti.

Az egyik legfontosabb feladat a közösségteremtésben a tömegek felkészítése demokratikus jogaik gyakorlására. A kollektív felelősségérzet csak a közügyekben való tényleges részvétel útján alakulhat ki. A szocialista társadalom sikeres fejlődése ugyanis nagymértékben azon múlik, hogy többségben vannak-e azok az állampolgárok, akiknek fejlett a jogtudata és akik természetesnek tartják, hogy a jogokkal bizonyos kötelességek teljesítése is együtt jár. Az ilyen állampolgár azokban a viszonyokban fejlődik ki, amelyekben az emberek az államhatalmat már nem kényszerűen elviselendő külső erőnek tekintik, hanem saját eszközüknek; olyan eszköznek, amelyet az állampolgárok cselekvő részvételükkel társadalmi célokra használnak és folyamatosan megújítanak, demokratikus ellenőrzésük alatt tartanak. Ez a legfontosabb feltétele annak, hogy a szocialista államot értük valónak, magukénak érezzék. Az ilyenfajta részvétel intézményteremtő és fejlesztő erő, az emberi szabadság olyan formája, amely a kapitalizmusban soha és sehol nem valósulhat meg. Ebből a szempontból célszerű megvizsgálni az emberi jogok kérdését, egyszersmind azt is, hogy az alaptalan vádaskodások visszautasításán túl milyen feladataink vannak a történelmileg változó, a szocialista társadalom tartalmának megfelelő emberi jogok kiterjesztésében, érvényesítésében. A marxisták természetesen nem fogadhatják el a történelmen és változáson, fejlődésen kívüli emberi jogok fogalmát, melyet egyébként a burzsoázia annak idején nagyon is aktuális történelmi okokból a feudális földesúri hatalommal és joggal szemben fogalmazott meg. Az emberi jogok védelme címén indított hadjárat célja a humanizmus és szocializmus természetes, szerves kapcsolatát történelmileg is, aktuálisan is elvitatni, s ezzel elérni, hogy a szocializmus, a kommunizmus mint az emberi szükségleteket legmagasabb fokon kielégítő társadalom leértékelődjék azok szemében, akik-

nek valóságos érdekeiknél fogva cselekedniök kellene az új társadalom létrejöttéért.

Mégis rossz úton járnánk és ellenfeleink célja teljesülne, ha gondolkodásunk rabja lenne kérdésfeltevésüknek, ha sündisznóállásból, védekező pozícióból hadakoznánk. Nem vezetne célhoz az sem, ha a rágalmakkal egy seholsincs szocializmus eszményített képét állítanánk szembe, hiszen az ilyen eszményi kép — bármilyen közel állna is a jövő társadalmának lehetőségeihez — ellentmondana a mai valóságnak, a mindennapi tapasztalatoknak, ezért nem tudná kellően cselekvésre mozgósítani az embereket. A nekünk szánt politikai kelepcét csak úgy kerülhetjük el, ha figyelmünket a szocializmus történelmileg és a mindennapi cselekvésben kialakult valóságára, létrejövő törvényszerűségeire, nagyon is ellentmondásos, mégis az ember számára egyedül kielégítő folyamatára fordítjuk.

A szocialista építés valódi folyamatainak feltárásával és felmutatásával bizonyíthatjuk, hogy még a burzsoá forradalmak általános emberi törekvéseket kifejező olyan eszményei is, mint a szabadság, egyenlőség, testvériség nálunk valósulnak meg igazán, mert megszabadulnak a burzsoázia osztályérdekeit védő korlátoktól.

AZ EMBERI JOGOK PROBLÉMÁJA — TÁRSADALMI KÉRDÉS

E problémakör számos ideológiai, politikai vonatkozása közismert. Ismerjük annak indokait is, hogy az Egyesült Államok kormánya a politikai gyakorlatban szokatlan módon kibontakoztatta az emberi jogok kampányát.

Nyilvánvaló, hogy az emberi jogok kérdés-komplexum elnevezése ellenére egyáltalán nem egyszerű jogi probléma, hanem az ember, az egyén és a társadalom viszonyának a kérdése. Itt arról van szó, hogy a szocializmus és a kapitalizmus mennyire elégítik ki és mennyire képesek kielégíteni bizonyos alapvető emberi szükségleteket. Nem

helyes tehát, ha az e kérdésben folyó ideológiai harcot csupán a jogi szférába utaljuk, s megelégszünk a törvények összehasonlításával. De ugyanilyen hiba az is, ha a jogi vonatkozásokon túllépünk, de kizárólag a morális szempontokat mérlegeljük, s a társadalmi érvek helyett erkölcsi argumentumokat vonultatunk fel. Azok, akik az egyén és a társadalom viszonyának óriási jelentőségű történelmi kérdését az emberi jogok címszó alá akarják besorolni, tehát a kérdéskör jogi, illetve erkölcsi oldalát hangsúlyozzák, lényegében azt a célt szolgálják, hogy az átfogóbb, lényegesebb összefüggések a háttérben maradjanak és ezáltal olyan előnyökhöz jussanak, amelyeket egyébként a két társadalom teljes valóságát elemző, megalapozott, differenciált tudományos összehasonlítások során nem érhetnénk el. Ezért is fontos, hogy az egyén és a társadalom viszonyát a társadalmi rendszerek alapvető strukturális viszonyainak: a tulajdonviszonyoknak, az érdek- és hatalmi viszonyoknak az összefüggéseiben közelítsük meg. Csakis így léphetünk túl azokon a szűk jogi és morális kereteken, melyek közé ellenfeleink be akarják szorítani az emberi jogok körüli vitát. Így jogi és morális érveink is meggyőzőbbek lehetnek.

Nem véletlen, hogy az amerikai társadalmi-gazdasági viszonyok konzervatív védelmezői közé tartozó AFL—CIO szakszervezeti szövetség kezdeményező szerepet vállalt a jogi, morális alapokon fogant kampányban azért, hogy közben a szakszervezeteket is magában foglaló hatalmi struktúrában, s annak társadalmi alapjában ne következzék be semmiféle lényeges módosulás.

Ha az emberi jogokon az egyén és a társadalom átfogó viszonyát értjük, akkor olyan valódi társadalmi kérdésről van szó, amely állandóan aktuális. Az ugyanis, hogy a társadalom hogyan tudja az egyének szükségleteit kielégíteni, az egyéneket integrálni, együttműködésüket megszervezni, cselekvésüket a kollektív cselekvés áramába bekapcsolni olyan kérdések, amelyek minden társadalom fejlődését végigkísérik, amelyeket a kapitalizmus sohasem oldott

meg, s amelyek — éppen a megoldásukra való következetes törekvés és objektív lehetőség megléte folytán — a szocialista társadalmat állandóan foglalkoztatják. Ilyen értelemben a pártnak a társadalom egységének megteremtésére, az emberek, embercsoportok közti együttműködés megvalósítására irányuló törekvései összefüggésben vannak az emberi jogok problematikájával, de összekapcsolódnak ezzel a politikát támogató olyan társadalomtudományi vizsgálódások is, mint pl. az érdekviszonyok hazai kutatása.

A téma természetéből adódik, hogy társadalmi aktualitáson túl is igen közel áll az emberekhez, hiszen az egyén konkrét társadalmi-gazdasági helyzetét, perspektíváit érinti, s éppen konkrétságánál, közeliségénél fogva jelentős mozgósító ereje lehet. Ez is amellett szól, hogy mutassuk fel az emberi jogokra vonatkozó koncepciónkat és azokat a konkrét társadalmi viszonyokat, amelyek között ezek a jogok realizálódnak. Jogtudományunk számottevő eredményeket ért el annak bizonyításában, hogy nem lehet az emberi jogokat eleve adottnak tekinteni, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni keletkezésüket, történelmi megalapozottságukat. Csakis így válik érthetővé, hogy miért más az emberi jogok funkciója a feudalizmusból kinövő kapitalizmusban, és miért más a kapitalizmust megdöntő szocializmusban. A mai kampány kezdeményezői éppen ezt a gyökeres funkcióváltozást szeretnék elfeledtetni, s rajtunk számon kérni azt, amit ők csak ígértek.

Az emberi jogok politikai és jogi intézményrendszerének két történelmi típusa alakult ki eddig, az emberi jogok tőkés és az emberi jogok szocialista intézményrendszere. A kettő különbözik egymástól abban, hogy: *a)* milyen társadalmi-politikai berendezkedés tagadásaként, *b)* milyen társadalmi-politikai berendezkedés megteremtése céljából, *c)* és milyen társadalmi-politikai berendezkedéshez kötötten, mibe ágyazottan jött létre. Ahogy az emberi jogok burzsoá koncepciója gyökeresen tagadta a feudalizmus politikai és jogi intézményrendszerét, egy attól gyö-

keresen eltérő társadalom megteremtése céljából, és az emberi jogoknak a tőkés társadalom politikai-hatalmi viszonyaival átitatott jogi intézményrendszerét építette ki, ugyanúgy a szocializmus tudományosan megalapozottan, politikailag tudatosan tagadja a kapitalizmus politikai, jogi és társadalmi intézményrendszerét, egy attól gyökeresen eltérő társadalom megteremtése céljából, az emberi jogoknak a szocializmus társadalmi és hatalmi viszonyai által átitatott szocialista típusú emberi intézményrendszerét hozta létre, azt folyamatosan tökéletesítve. Ezeknek a társadalomtörténeti és politikai különbségeknek a figyelembevétele eligazít bennünket az emberi jogok kérdéseiben, figyelmen kívül hagyása pedig tévútra vezet a társadalomtípusonként szükségszerűen eltérő politikai, jogi intézményrendszerek megítélésében.

Ami pedig az emberi jogokra vonatkozó koncepciónkat illeti, az a Szovjetunió új alkotmányának 20. szakaszában fejeződik ki legmarkánsabban, ahol idézik a „Kommunista Párt kiáltványá"-nak egyik tételét, amely szerint „minden egyes ember szabad fejlődése az összesség szabad fejlődésének feltétele". Ebből a szempontból a fejlődés lehetősége sem hagyható figyelmen kívül. Éppen mi valljuk leghatározottabban, hogy a „szabadság birodalma" felé haladva sokat kell még tennünk az emberi jogok mind eredményesebb működéséért, kiterjesztéséért. A társadalmi haladásra épülő emberi jogok koncepcióját csakis a szocialista országok vállalják. Ugyancsak a Szovjetunió új alkotmányának 39. szakaszában olvashatjuk: „A szocialista rendszer biztosítja a jogok és szabadságjogok kiterjesztését". A jogok ilyen kiterjesztése a szocialista rendszerek általános igénye.

Az emberi jogok kérdésének felvetése mögötti politikai-ideológiai szándékok iránt nem lehetnek illúzióink. Látni kell azonban, hogy a probléma érdemi, megalapozott elemzése tartalmazhat hasznos momentumokat, hozhat eredményeket is, hiszen aktuális, valódi társadalmi kérdésekről van szó, s csakis a lényegre irányuló, tehát az egyén és a

társadalom viszonyának tudományosan megalapozott, differenciált elemzése az, ami végső soron az ideológiai harcban is kedvezőnek bizonyulhat számunkra.

Gondot okoz, hogy a tőkés viszonyokat, az egyén ottani helyzetét illetően hazai tudományos munkánk sokszor nem tart lépést a korral, a legújabb ismeretekkel, a tudományos elemzések egy része megmaradt a marxizmus klasszikusai által elemzett időszakoknál, s ezáltal a társadalomban tévhitek, illúziók tömege él. Még inkább nehézségeket okoz, hogy saját viszonyainkat sem ismerjük eléggé, a tudomany jelentős, aktuális társadalmi problémák vizsgálatával, elemzésével adós, s bár a párt által adott helyzetelemzések tisztánlátásukhoz a fő kérdésben szilárd alapot adnak, a részletkérdésekben sok a bizonytalanság; gyakran ingadozunk a kisebbrendűségi komplexus és a kritikátlan önelégültség között. Ebből adódik, hogy az ideológiai harcnak ezen a területén is gyakran belemegyünk csapdákba, olyan vitákba, amelyek — hiába van társadalmunk fölényben — felkészültségünk hiányai miatt nem hozhatnak számunkra kedvező eredményt. Elfogadjuk pl. az emberi jogoknak azokat a kritériumait, amelyeket ellenfeleink fogalmaznak meg a polgári értelemben vett politikai és személyes szabadságjogokról, s vagy annak bizonygatására szorítkozunk, hogy mi ezek tekintetében legalább úgy vagy még jobban állunk mint ők, vagy pedig azt húzzuk alá, hogy ők maguk mennyire marasztalhatók el a saját kritériumaik szerint. Pedig saját szocialista társadalmi viszonyaink létező valósága egyáltalán nem kényszerít ilyen kedvezőtlen vitapozíciókba! Talán arról is gyakrabban kellene beszélnünk, hogy a tőkésországokban kinyilvánított szabadságjogok és szociális vívmányok úgy-ahogy azért funkcionálnak, mert azokat kikényszeríti saját munkásosztályuk harca és a szocialista világrendszer léte. Történelmi tény, hogy a gazdasági, kulturális és szociális jogok a szovjet „kihívásra" kerültek be számos burzsoá ország alkotmányába.

A szocialista rendszernek nem lényegi sajátossága a parlamentáris demokrácia, helyesebben: a polgári parlamen-

táris demokrácia. Igen kétséges tehát a hasznossága és a kimenetele az olyan vitának, amelyben saját parlamenti demokráciánkat hasonlítjuk össze pl. az angol parlamenti demokráciával, amelynek hagyományai Simon de Montfort parlamentjéig és a Magna Chartáig mennek vissza. Részben hasonló helyzetben vagyunk az olyan „mutatókkal" is, mint a polgári értelemben vett szólásszabadság, sajtószabadság stb. (Hogy ezek mennyire működnek a valóságban, erre bőséges ismereteket nyújt a mai burzsoá sajtó és tömegtájékoztatási rendszer.) Ezekkel szemben — saját kritériumrendszerre van szükségünk. További lépéseket kell tennünk a szocialista demokráciának, ezen belül a párt és a társadalmi-politikai szervezetek szerepének tudatosabb, magasabb színvonalú megfogalmazására és arra, hogy kimutassuk, milyen szerepük, funkciójuk van a szocialista emberi jogok megvalósítása tekintetében. A szocialista társadalom egészéből, termelési és hatalmi viszonyainak szerkezetéből kell levezetni politikai, hatalmi intézményeink funkcióit, politikai és társadalmi hatékonyságuknak, demokratizmusuknak értékkritériumait.

Ha az emberi jogok problémakörét az egyén és a társadalom viszonyának kérdéseként értelmezzük, akkor világosan látnunk kell, hogy már a múltban is, ma is számos olyan társadalmi kérdéssel bajlódunk, amelyek ehhez a gondolatkörhöz tartoznak s ezt a jövőben sem kerülhetjük el, hiszen saját szocialista fejlődésünk igényli e problémák tanulmányozását, megoldását. Mégis, az a tény, hogy e kérdéskomplexum megközelítéséhez, kezeléséhez nem kielégítően részletezett a koncepciónk, tevékenységünk bizonyos hiányosságaira hívja fel a figyelmet. A társadalomtudomány valóságfeltáró, elméletalkotó tevékenysége, de talán maga a politikai gyakorlat sem fordított mindig elegendő figyelmet az egyén és a társadalom viszonyának vizsgálatára, olyan egyszerű kérdésekre, hogy milyen is az egyének szükségleteinek a szerkezete, milyenek azok a konkrét szervezeti-társadalmi viszonyok, amelyek ezek kielégítéséhez utat nyitnak, s a tudatos politikai ráhatás se-

gítségével hogyan mozdítható elő ez az összhang. Ezzel összefüggésben kellene megkeresni a választ pl. arra a kérdésre, hogy miközben az ország biztos szocialista alapokon fejlődik, a politikai szerkezet az egész nép érdekeit szolgáló hatalmi viszonyokat tükröz, kizsákmányolás nélküli társadalomban élünk, mégis mi az oka annak, hogy az emberek gyakorta nem tudják megoldani helyi konfliktusaikat, megemésztetlenül, görcsöket okozva nyelik le mindennapi gondjaikat. Ezeknek a kérdéseknek a tisztázásával az emberi jogok megítéléséhez is fontos elméleti szempontokat adhatunk.

A hazai kutatások azt mutatják, hogy az alapvető szükségletek egyikét — a létbiztonság, a foglalkoztatás biztonságának igényét — teljesen kielégítettük, ami igen nagy eredmény. A legerősebb szükségletek társadalmunkban ma az anyagi életkörülményekkel szemben jelentkeznek. Lakásra vagy jobb lakásra, autóra és más tartós fogyasztási cikkekre vágynak az emberek. Ezt a tényt egyesek kispolgári jelenségként bélyegzik még egy téves értékrend alapján. Pedig az ilyen törekvések többnyire valóságos szükségleteket fejeznek ki, mégha — Marx szavaival szólva — „a tébolyult fogyasztás" jelei itt-ott nálunk is felfedezhetők. De látnunk kell azt is, hogy egyre jelentősebbé válnak azok az emberi szükségletek, amelyek a munka tartalma, társadalmi feltételei (így a részvétel, demokrácia) iránt mutatkoznak meg. Ezeknek a szükségleteknek a kielégítése központi helyet foglal el a párt politikájában.

Kádár János elvtárs mondta a Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusán a Központi Bizottság beszámolójában a szükségletek és a közgondolkodás ellentmondásos fejlődéséről:

„Az utóbbi időben kettős folyamat ment végbe. A fő irányzat az, hogy erősödött, széles körben teret hódított a szocialista közszellem, amely nagyszerűen megnyilvánul a termelőmunka nagy sikereiben, a szocialista brigádmozgalomban, a szocialista munkaversenyekben, a kommunista szombatokon, az elemi csapások idején megmutatkozó tö-

meges, példás helytállásban. Egyidejűleg társadalmunkban jelen vannak, sőt időnként még meg is élénkülnek a szocialista elveinkkel, céljainkkal, erkölcsi értékrendünkkel össze nem egyeztethető jelenségek is. Igen fontos, hogy erről beszéljünk, különösen a mostani helyzetben, amikor az anyagi jólét növekedésével a »miből éljünk« nagy társadalmi kérdése mellett mindinkább szerepet kap az is, »hogyan éljünk«."

Ideológiai munkánk akkor lehet sikeres, ha mondanivalónk összecsendül azokkal az ismeretekkel, amelyeket a köznapi és a tudományos megismerés felhalmoz. Ideológiánk tartalmának a differenciált valóságot kell követnie. Nem elegendő a helytálló tényekre hivatkozni, hanem meg kell követelni a tények teljességre törekvő, összefüggéseikben való bemutatását és a bennük rejlő tendenciák, folyamatok kibontását. Gyakori hiba, hogy saját viszonyaink elemzésekor figyelmen kívül hagyjuk a társadalmi jelenségek történelmi fejlődésbe való beágyazottságát és összetettségét, a politikailag kitűzött, olykor nem tervezett, de bekövetkezett társadalmi változások állandósult igényét: az új konkrét helyzetek állandó és újbóli konkrét elemzését, a valamikor történelmileg igaz, de ma már túlhaladott válaszok félretolásának igényét. Gyakran előfordul, hogy korábbi konkrét történelmi igazságainkat történelmietlenül általánossá merevítjük, s csodálkozunk rajta, hogy azok nem segítik a konkrét politikai eligazodást napjainkban. Nem beszélünk arról, hogy az emberi szükségleteknek az alakulása és kielégítettsége egyaránt függvénye e fejlődés menetének s éppen mint ilyen nem minősíthető más társadalmi viszonyok talaján önkényesen megfogalmazott és történelmietlen követelmények szerint. Ugyanez érvényes arra is, ahogyan gyakran a tőkés társadalmi viszonyokat, ezek jelenségeit megítéljük.

A tőkés viszonyokat jellemezve nyilván be kell mutatnunk az olyan tényeket, hogy az Egyesült Államokban a munkanélküliség 7,5%-os, sőt egyes társadalmi csoportokban (pl. a színesbőrűek között) 30—40%-os, s ennek a je-

lenségnek a következménye a bűnözés, a kábítószerfogyasztás fokozódása. Azonban arról is kellene beszélnünk, hogy a munkanélküliség ott hatással van a munkafegyelemre, s hozzájárul ahhoz, hogy a társadalom egy részének, elsősorban a tőkések osztályának jól menjen sora. Ebből nyilvánvalóan nem az következik, hogy a munkanélküliség feltétlenül gazdasági hatékonyságot jelent és fordítva, hanem arról van szó, hogy a társadalmi jelenségek a tőkés viszonyok között igen ellentmondásosak, s a megítélés leegyszerűsítetten szélsőséges — jóra és rosszra felosztó — fogalmaival nem jellemezhetők még akkor sem, ha jól tudjuk, hogy a kapitalizmus fő, meghatározó folyamatai emberellenesek.

Az emberi jogok komplexum központi kérdése, megítélésem szerint, hogy az egyes társadalmi rendszerek hogyan képesek megoldani az egyén és a társadalom együttműködésének, az egyének társadalomba való elhelyezkedésének, beilleszkedésének problémáját. E szempontból kiindulási pontunk a hatalom jellegének, a hatalomgyakorlás módjának mérlegelése, elemzése lehet. Éppen ezért, úgy hiszem, a munkásosztály és a párt vezető szerepének tanulmányozásán túl a szocialista demokrácia problémaköre az, amelyből az egyén és társadalom kapcsolatának hazai valóságát a legjobban ki lehet fejteni, mert erre épül az emberi jogokkal kapcsolatos saját koncepciónk is. Ehhez természetesen olyan differenciált szemléletre van szükség, amely látja, hogy társadalmunkban az eltérő szükségletek léteznek, és a szükségletek kielégítésének társadalmi lehetőségei is eltérőek. A szocialista demokrácia fejlesztését szolgáló politikánk abból a társadalmi-történelmi tényből indul ki, hogy különböző érdekű egyének, csoportok szükségletét kell különböző fokon, a társadalmi érdek primátusa alapján kielégíteni.

A szocialista demokrácia, illetve a szükségleteknek és a szükségletek kielégítésére adott lehetőségeknek a párt irányításával történő egyeztetése teremti meg azt a mechanizmust, amelyen keresztül a történelmileg kialakult szük-

ségletek és feltételek között a tényleges összhang létrejön, azaz az emberi szükségletek kielégítése megtörténik. A szocialista demokrácia fejlesztése és intézményeinek mind eredményesebb működése is az egyik legfontosabb emberi szükségletet, a közéletiség igényét elégíti ki.

Ennek a szükségletnek a kielégítése szempontjából két fontos kérdésről, a szocializmusban létező érdekviszonyokról, s az azokat kifejező és szabályozó társadalmi-politikai szervezetekről, mindenekelőtt a pártról és az államról kell szólni. Úgy gondolom, ezekben a kérdésekben fejeződnek ki leginkább azok az emberi tartalmak, amelyek körül annyi vita van napjainkban.

ÉRDEKEK, ÉRDEKKONFLIKTUSOK, ÉRDEKEGYEZTETÉS

Az egyének és csoportok szükségletei a szocializmusban is érdekként manifesztálódnak és tudatosulnak. Nálunk a kizsákmányolás viszonyaira épülő társadalmaktól eltérően, a megtermelt javak elosztásában, az anyagi és szellemi szükségletek kielégítésében nem alakulnak ki leküzdhetetlen ellentétek. Az egyének és csoportok kapcsolatában világosan áttekinthetők a történelmileg meghatározott lehetőségek, s a munkásosztály, mely a legfejlettebb termelőerőkhöz kapcsolódik, haladó programjánál, s ennek valóra váltásához szükséges hatalmánál fogva irányítani tudja az érdekviszonyokat a társadalom érdeke alapján. Ebben az irányításban legfőbb eszköze a marxista—leninista párt, amely az elmélettel felvértezve, tudatosságával, az elméletet a gyakorlattal összekapcsoló politikájával képes meggyőzni az egész dolgozó társadalmat arról, hogy a munkásosztály érdeke képviseli az alapvető egyetemes érdeket, s ezen az alapon tudja elvégezni a részérdekek egyeztetését, a mindennapi szükségletekre épülő érdekeknek a távolabbi érdekekbe való célszerű bekapcsolását.

A szocialista társadalom alapjainál, gazdasági, politikai szerkezeténél fogva humanizálja az objektív érdekviszonyokat, a szükségszerűen létező érdekkülönbségeket. Ez a humanizálás azonban itt sem mehetett végbe, s a jövőben sem mehet végbe konfliktusok nélkül. Hogy ne legyünk cselekvést bénító illúziók rabjai, ezt a tényt is tudatosítani kell.

Tudjuk, hogy a szocializmusért vívott éles osztályküzdelmek idején erősen idealizált kép rögződött az emberek tudatában a közeljövő társadalmáról. Ezt az eszményítést elméletileg ugyan nem lehetett elfogadni, de a hétköznapok politikai harcában tömegeket mozgatott meg a hit, hogy a küzdelem hamarosan, végérvényesen befejeződik, és elérhető közelségbe kerül a harmónia, a rend, az igazságosság társadalma. Visszatekintve erre a korszakra, ma is azt kell mondanunk, természetes volt, hogy a hatalomért folytatott küzdelemben nem a szocialista társadalom várható ellentmondásairól, konfliktusairól beszéltek, hanem arról, hogy mit nyer az ember, ha kivívja ezt a társadalmat.

Nem tudatos és szándékolt illúziókeltésről volt szó, hanem arról, hogy a szocializmus iránt elkötelezettek közül azok, akik nem elméleti úton, hanem köznapi tapasztalatokon keresztül jutottak el a kapitalizmus elutasításához, többet vártak a nagy történelmi fordulattól, mint amennyit az önmagában jelenthetett, azt hitték, hogy a szocializmus ellentmondásmentes társadalom, félig-meddig már kommunizmus, más szóval, illuzórikus elképzelésük volt az új társadalmi berendezkedésről és a nyomában létrejövő emberi kapcsolatokról.

Ami a sorsforduló idején érthető és bizonyos fokig elkerülhetetlen volt, később visszájára fordult, káros illúzióként élt tovább. A politika voluntarista torzulásai idején a vezetők nem fordultak szembe a hiedelmekkel, sőt, erősen felnagyították az egyébként történelmileg korlátozott, meghatározott lehetőségeinket, a gyors, nagy sikerek vágya a vezetőkben találkozott a tömegek egy részében élő

illúziókkal. Ez volt az egyik oka a voluntarista politikai gyakorlat eluralkodásának. Később az osztályharc szakadatlan éleződésére, a mindenhová befurakodó ellenségtől fenyegető veszélyre hivatkozva hoztak olyan döntéseket a szocialista építés meggyorsítására, amelyek tovább erősítették az illúziókban való gondolkodást. Miután az osztályellenség történelmi vereséget szenvedett, a fő figyelmet a dolgozó osztályok, rétegek, új alapokon tovább fejlődő közös érdekeire, belső érdekviszonyaira, eltérő érdekek esetén az egyeztetésre, integrálásra kellett volna fordítani. Jóllehet a külső ellenségtől akkoriban nagyon is kellett tartani, az erőviszonyok mégis alapvetően javunkra változtak meg: e korszak valósága tehát nemcsak megkövetelte, hanem el is bírta volna a lehetőségeket mérlegelő objektív számvetést. A veszélyek eltúlzásával együtt járt a demokratikus fórumok sorvadása és persze szűkült a vezetés tömegbázisa is. A vágyak és a valóság összekeveredése később valóban hozzájárult az osztályellenség ellenforradalmi támadásához.

Az itt csak nagyon vázlatosan érintett történelmi előzmények is szerepet játszottak abban, hogy némelyek a szocializmus építésének mai gyakorlatát régebbi illúziók talajáról bírálják. Sőt akadnak, akik úgy vélik, hogy visszavonulunk, megszerzett értékeket vesztegetünk el, holott csupán nyíltan kezeljük az egyébként elkerülhetetlen és korábban elfedett ellentmondásokat. Meghasonlást okoz a szocializmus egyesekben élő eszményített képének egybevetése a valóságos történelmi folyamatban létrejött új társadalommal. Úgy vélik, hogy ami megvalósult, nem azonos azzal, ami iránt valaha elkötelezték magukat. Az így gondolkodók nosztalgiájukkal — minden jó szándékuk ellenére — konzervatív tendenciáknak nyújtanak támogatást.

Néha, ha fájdalmas is, hagyni kell veszni az illúziókat és elismerni, hogy az érdekkonfliktusok léte a szocializmusban is törvényszerű, következik az érdekviszonyokból, a különböző érdekek szükségszerű fennmaradásából.

Mi változott akkor a kapitalizmushoz képest? A kizsákmányoló osztályok felszámolásával, a társadalmi tulajdon általánossá válásával megszűnt a társadalmi méretű antagonisztikus konfliktusok alapja. Ez volt a szocialista forradalom legfőbb célja és ez a szocializmus legnagyobb vívmánya. Ennek a létrejöttét segítették, majd erre az alapra épültek hatalmi-politikai viszonyaink, ezen jöttek létre intézményeink. A példátlan méretű társadalmi átalakulással egyidejűleg átfogó integrálódás ment végbe a társadalomban.

A szocializmusban létező érdekkonfliktusok megítélésénél tehát abból kell kiindulni, hogy megszűntek azok az osztályok, amelyeknek érdekei antagonisztikusan és feloldhatatlanul szembenállnának egymással: a munkásosztály érdeke — amely maga is bonyolult érdekmozgások eredményeként alakul — kifejezi az egész társadalom alapvető és perspektivikus érdekeit. Ez az alapja az egész társadalom alapjait érintő konfliktusok kizárásának, a szocializmusellenes érdekkonfliktusok történelmi megszűnésének, a szocialista fejlődés irányába ható érdekintegrációnak. Az osztályok, rétegek, csoportok és egyének közös érdeke az érdekstrukturált társadalom elért egységének fenntartása, fejlesztése, az érdekintegráció politikai tudatosságának fejlesztése.

Nagy hiba lenne és a szocialista humanizmus követelményei ellen is súlyosan vétenénk, ha illúziónak tüntetnénk fel azt a küzdelmet, amit a legtudatosabb emberek, csoportok, osztályok éppen azáltal vállalnak a haladásért, hogy legyőzik, megoldják a szocializmusban keletkező ellentmondásokat. Ezt a küzdelmet azok vállalják, akik jól tudják, hogy nem vethetik el egyszer s mindenkorra az ellentmondások megoldásának a gondját, de tudják azt is, hogy a megoldott ellentmondások, összeütközések után magasabb rendű társadalmi egység jön létre, az újabb ellentmondások magasabb kiindulási foka. A folyamatosan megoldott és újrakeletkező, szocialista viszonyaink között létrejövő és alapvetően szocialista tartalmú ellentmondá-

sok, konfliktusok létének tudatos elismerése, és politikai eszközökkel való felszínre hozatala, s ezáltal hatékonyabb politikai alakítása nagyobb erkölcsi erőt és elvi, politikai helytállást követel, mint az ábrándképek kergetése. Az ily módon helyesen gondolkodók fejében az élet nem csupán tévedések, vereségek s kényszerű kínlódások sorozata, hanem új meg új vállalkozások emberségben való megerősödést is hozó szakadatlan láncolata.

A fennálló érdekviszonyokból keletkező érdekkonfliktusok alapvető oka a szocializmusban is az anyagi termelésben és az elosztásban rejlik. Valamennyi egyéb társadalmi konfliktus is — akár vélemények, akár intézmények harcában nyilvánul meg — ebből származik. A kapitalizmusból éppen hogy megszülető új rendszerben még korlátozott a társadalom tagjai között felosztható anyagi és szellemi javak mennyisége, ezért e javak elosztása körül itt is ellentét alakulhat ki. A különböző csoportok és egyének, attól függően, hogy milyen szerepet játszanak a társadalmi életben, elvárhatják, hogy megkapják az őket illető részt a javakból, ebből a szemszögből vitathatják az elosztás rendjét. A feladatok korlátozottsága, a döntésekből való kiszorulás, az elméletben és a gyakorlatban elkövetett hibák is okozhatnak összeütközéseket, de ezek a jelenségek is szoros kapcsolatban vannak a termelési és elosztási viszonyokkal.

A konfliktusok fennmaradása a szocializmusban tehát nem az ember javíthatatlan természetére vagy holmi misztikus okokra vezethető vissza, hanem a rendelkezésre álló javak korlátozottságára, vagy, ami ezzel összefügg, a döntésben való részvétel korlátozott lehetőségére. Ezért a konfliktusok önmagukban se nem jók, se nem rosszak, hanem társadalmi realitások. Ezért szakítottunk azzal a szemlélettel, amely az érdekegység látszatát értékesebbnek tekintette, mint az érdekkonfliktusok és érdekegyeztetés dialektikájára épülő valóságos egységet. Ezzel hozzájárulhatunk annak a törvényszerűségnek a realizálásához, amely szerint a szocializmusban az érdekkonfliktusok nyílt keze-

lése és megfelelő szabályozása a társadalmi haladás egyik hajtóereje és követelménye.

A marxizmus—leninizmusnak ezt a tanítását — az ellentmondások és feszültségek nyílt kezelésének módszerét — ismerte fel a párt az ellenforradalom leveréséért és a politikai konszolidációért folytatott harcban. Ennek is köszönhettük, hogy viszonylag gyorsan megszereztük a tömegek politikai egyetértését és támogatását.

Ennek az elméleti és politikai belátásnak a jó következménye, hogy a konfliktusok, az érdekellentétek megoldásában a társadalmi fejlődés mindenkori fokának megfelelő eszközöket alkalmazhatunk. Vagyis ma pl. mellőzzük a hatalomért folytatott küzdelem vagy az éles osztályharc időszakában jogos és szükséges módszert, az osztályellenség által keltett konfliktusok elnyomó, hatalmi eszközökkel való megoldását. Abból a tényből indulunk ki, hogy a legfőbb termelési eszközök társadalmasítása után nálunk az osztályok, a rétegek, szociális csoportok alapvető érdekeiket tekintve a szocializmusra orientáltak, részérdekeik miatt azonban csak közvetítő eszköz segítségével teremthetnek kapcsolatot a társadalmi érdekkel. A társadalmi érdekhez való kapcsolódást a munkásosztály érdeke közvetíti. A munkásosztály érdekének ilyen funkciója azonban csak egy tudatos szervezet, a marxista—leninista párt segítségével valósulhat meg.

A PÁRT ÉS AZ ÉRDEKEK EGYEZTETÉSE, HUMANIZÁLÁSA

A párt aktív szerepére a szocializmus érdekviszonyainak és érdekkonfliktusainak szabályozásában azért is szükség van, mert a gazdasági folyamatot ugyan megfelelő tervcélokra irányított mechanizmus szabályozza, erről a gazdasági folyamatról mégsem mondható el, hogy csakis a szocializmus számára kedvező tendenciák érvényesülhetnek benne automatikusan, a politikai vezetés irányítása

nélkül. A szocializmus számára kedvező tendenciák fölényét a gazdasági törvényekre építő tudatos politikai erő képes érvényesíteni.

Marx is, Lenin is azt hangsúlyozta, hogy a szocializmus megvalósítását szolgáló érdekegyeztetés, az erre épülő demokratizálás, csakis olyan folyamat lehet, melyet a politikai erők irányítanak. A társadalmi haladás követelményeiben való tisztánlátás még most sem spontán módon, a mindennapi tapasztalatok közvetlen és differenciálatlan szemlélete útján jön létre. Csakis a párt céltudatos, az érdekek integrálását szolgáló tevékenységével valósulhat meg a társadalomban a haladó tevékenység. A tapasztalatokban rejlő irányzatok és az aktuális társadalmi feladatok tudatosítását mindenki számára napról napra kell elvégezni úgy, hogy érvényesüljenek a munkásosztály átfogó, távlati érdekei.

A párt a részérdekek konfliktusos viszonyai között csak akkor képes integráló funkcióját teljesíteni, ha önmaga mint szervezet nem föléje emelkedik a partikuláris érdekeknek, hanem vállalja a leghaladóbb részérdek primátusát. A munkásosztály differenciált, tehát szintén tagolt érdekeinek alapján képviseli a haladást. A társadalmi érdek nem valamiféle eleve létező dolog vagy állapot, amelyet csak fel kell mutatni az embereknek és aztán híven követik. A társadalmi érdek a leghaladóbb részérdek húzó erejével, integráló képességével, politikai harc és egyeztetés eredményeként érvényesül. Ez arra figyelmeztet, hogy nem helyes a társadalmi érdeket felmagasztalni, a részérdeket pedig szidalmazni. A részérdeknek ahhoz, hogy integrálható legyen, tartalmaznia kell a társadalmi érdeket. Enélkül a társadalmi érdek és az azt segítő politika fából vaskarika. Természetes tehát, hogy a párt sem lehet független a társadalom különböző csoportjaiból érkező hatásoktól, sőt munkájának egyik fontos feltétele, hogy képes legyen reagálni ezekre a hatásokra. Ezt azonban csak akkor tudja helyesen megtenni, ha a társadalmi folyamatokban, konfliktusokban felismeri a haladó elemeket; ha nem akar ma-

gába olvasztani minden áramlatot, amely ilyen-olyan közérdek címén esetleg nagyon is szűk csoportérdeket akar rákényszeríteni. A párt — több mint húsz év tapasztalatai igazolják — képes elkerülni ezeket a veszélyeket. A valóság tényeit, törvényszerűségeit figyelembe vevő politikával minden figyelmét arra fordítja, hogy teljesítse érdekintegráló feladatát, a társadalom irányítását.

Ezt a feladatát a bonyolultabbá váló társadalmi viszonyok között eredményesen úgy tudja megoldani, ha fenntartja és tovább fejleszti az akarat és cselekvés egységét az elhatározott és megerősített társadalmi-gazdasági célok és a célokhoz vezető módszerek egységes értelmezésével. Mind magasabb színvonalra emelt eszmei-politikai egységével képes csak a társadalmi érdek hegemóniája mellett felismerni és érvényesíteni a konfliktusokban a haladó és visszaszorítani a retrográd oldalt. Drága áron tanultuk meg, hogy a tömegek, a szövetségesek akkor követik a pártot, ha tudják, hogy mit akar, ha nem hagy kétséget elvei, céljai és módszerei iránt. Csatlakozni, szövetségre lépni csak azzal lehet, akiről tudjuk, hogy merre tart és aki képes politikai érdekegységet teremteni az őt követőkkel A XI. kongresszuson elfogadott programnyilatkozat ugyanerről mondja, hogy „Társadalmunk osztályainak és rétegeinek alapvető érdekei azonosak. Szocialista fejlődésünk során részérdekeik is mind közelebb kerülnek egymáshoz. Az eltérő részérdekeket csak az össztársadalmi érdek alapján lehet és kell egyeztetni. Így erősödik a munkásosztály, a termelőszövetkezeti parasztság, az értelmiség, s az ország többi dolgozó rétegének szövetsége, társadalmunk erkölcsi és politikai egysége. Céljaink tettekben megnyilvánuló elfogadásával — a kommunisták és a pártonkívüliek, az eltérő világnézetű emberek összefogásával — halad előre az ország, és épül a fejlett szocialista társadalom."

A párt napjaink társadalmi-politikai viszonyai között csak akkor tudja érdekintegráló funkcióját teljesíteni, ha a különböző részérdekek nyíltan kifejezésre juthatnak és egymással konfliktusba kerülhetnek. Ahhoz azonban, hogy

az érdekütközések a társadalmi fejlődés számára kedvező megoldást nyerjenek, a részérdekeknek is megfelelő feltételek között kell megnyilvánulniuk. Sokat tettünk eddig is ennek a követelménynek a kielégítésére, de tudnunk kell arról is, hogy itt még némi elmaradás mutatkozik A szükséges szervezetek és intézmények nem mindig képesek lépést tartani a dinamikus társadalmi változással. Úgy is mondhatnánk: az érdekszemléletben előbbre tartunk, mint az érdekképviselet szervezeti kereteinek a fejlesztésében. A megfelelő előrehaladáshoz szükséges elvi iránymutatást a párt időben megadta azokban a dokumentumokban, amelyek az államélet és a szocialista demokrácia fejlesztéséről, a szakszervezetekről, a nők körében végzett politikai munkáról, az ifjúságpolitikáról, az üzemi demokráciáról stb. szólnak. Állandó követelmény az elveikben meghatározott célok politikai mozgalmi és szervezeti feltételeit megteremteni.

Az érdekképviselet következetlenségei akadályozzák a társadalom integrációjának magasabb szintre emelését. Ha a különböző társadalmi csoportok érdekeinek egyeztetését nem szabályoznánk intézményesen, akkor csökkenne felelősségérzetük, és ezek a szociális csoportok a társadalom számára káros magatartás hordozóivá válhatnának. Az ilyen csoportok a társadalom hivatalos intézményeinek háta mögött, demoralizáló hatással kereshetik problémáik megoldását. Azokban a csoportokban, amelyek nem érzik, hogy konfliktusaikra mi a társadalom válasza, mikor és honnan várhatják azok megoldását, gyakran találni embereket, akik az egész világot csak helyzetük prizmáján keresztül képesek szemlélni. Azért mert nem megfelelően érzékelik a társadalommal való kapcsolatukat, nem képesek a társadalmat reálisan megítélni. Csakis aszerint mérlegelnek mindent, hogy hozzájárul-e helyzetük megváltoztatásához. Ha megfelelő intézmények nem segítik őket az adott konfliktus reális megítélésében, ha nem érzékelik a megoldás módját, akkor demagógok hatása alá kerülhetnek, akik a tisztázatlan helyzetben rontják, mérgezik a lég-

kört. Akadhatnak olyanok is, akik jogtalan előnyök megtartására vagy szerzésére használhatják fel a szabályozatlanságot.

Természetesen naivitás és újabb illúzió lenne feltételezni, hogy létrejöhet olyan átfogó és mindenre kiterjedő szabályozórendszer, amely automatikusan megold minden érdekkonfliktust a társadalmi haladás javára. Amit tehetünk — s ez nem kevés —, az az, hogy intézményeink fejlesztésével optimális feltételeket teremtünk a szocializmusban elismert érdekek szervezett kifejezésére, és egyidejűleg mindent megteszünk, az eddiginél is tevékenyebb és céltudatosabb módon, hogy egyeztetve a jogos érdekeket, elvetve azt, ami jogtalan vagy irreális, elősegítsük a konfliktusok megoldását. Vagyis az érdekszelekció és az érdekrangsorolás nyílt, politikailag tudatos lehetőségeit, tehát a szocialista demokráciát kell erősíteni.

Tapasztalataink szerint, amíg az érdekstruktúra létezik, addig a konfliktusoktól sem szabadulunk meg. Ám éppen a szocializmusban meg lehet és szervezetten meg kell oldani az aktuálisan létező konfliktusokat. Azt azonban látnunk kell, hogy ezek a konfliktusok mások mint a nyomor, a kizsákmányolás keltette, embert lealacsonyító, de a haladó osztályokat akkor is inkább megedző érdekütközetek. A pártirányítás a szocializmusban, tehát minőségileg más, magasabb szinten keletkező érdekek egyeztetésének történelmileg jónak, alkalmasnak bizonyult formája. A pártirányítást elfogadó tömegek, társadalmi-politikai szervezetek, mozgalmak együttesen elegendő biztosítékot nyújtanak ahhoz, hogy az állam, a termelő üzemek és intézmények demokratikusan, a szocialista humanizmus követelményei szerint működjenek.

ÁLLAM ÉS ÁLLAMPOLGÁROK A SZOCIALIZMUSBAN

A párt irányításával végbemenő, az érdekképviseleti szervek által jogszabályokban meghatározott módon kifejeződő

érdekek integrációjának ma még nélkülözhetetlen politikai-szervezeti feltétele és eszköze a hatékonyan funkcionáló szocialista állam. A szocializmus és a humanizmus kapcsolata szempontjából itt most nem a szocialista állam közismert osztálytartalmáról, hanem a szocialista állam és az állampolgár viszonyáról szeretnék szólni. Engels írta: „Minden szocialista egyetért abban, hogy a politikai állam és vele a politikai tekintély az eljövendő szociális forradalom következtében el fog tűnni; azaz a közfunkciók elvesztik politikai jellegüket és a társadalom igazi érdekein őrködő egyszerű igazgatási funkciókká változnak. Ámde a tekintélyellenesek azt követelik, hogy egy csapással töröljék el a tekintélyi elven alapuló politikai államot, még mielőtt megszüntetnék azokat a társadalmi feltételeket, amelyek létrehozták."

Engels szavait idéztem annak igazolására, hogy a per száz évnél is régebb ideje folyik anarchistákkal és „baloldali" radikálisokkal arról a kérdésről, hogy mi a forradalmi proletariátus tennivalója az állammal a burzsoázia hatalmának megdöntése után. Az idézetből, azt hiszem, egyértelműen kiviláglik a marxizmus álláspontja: a győztes munkásosztály mindaddig megtartja az államot mint eszközt, ameddig fennállnak azok a körülmények, amelyek miatt erre az eszközre szükség lehet. Az ügy ezzel természetesen nem zárul le, mert a kérdés a továbbiakban arra irányul, hogy a szocializmus mai valóságában nem szüntek-e meg az állam létének feltételei és arra, hogy valóban egyszerű igazgatási funkciókká változnak-e az állami és közösségi funkciók?

A szocialista forradalom, bár az osztályok és osztályelnyomás minden formájának felszámolását tűzi ki céljául, ezt a célt csak egy osztálynak, a munkásosztálynak az uralmával tudja elérni. Ezt az uralmat a többi dolgozó osztállyal kötött szövetség és konkrét politikai együttműködés teszi erőssé, működőképessé. Ez a cél hosszú időn át megkívánja a politikai hatalom eszközének, az államnak az igénybevételét a szocializmus, a kommunizmus építésének

folyamatában. A szocialista államra azonban létrejöttének pillanatától fogva szélesebb körű, és más természetű feladatok hárulnak, mint az előző társadalmak államára. A fennálló viszonyok védelmén és fejlesztésén túl, szervezi a javak társadalmi termelését és elosztását. De nemcsak a termelés általános feltételeiről gondoskodik, hanem a termelés irányításáról is a termelési eszközök állami tulajdonán keresztül. Nem csupán az elosztás rendjét biztosítja, hanem az elosztás szocialista elveinek alapján az állampolgárok alapvető szükségleteinek kielégítését is.

Mivel a szocialista állam feladatai teljesen szokatlanok, sőt ismeretlenek voltak a korábbi történelemben, ezért — s erről keveset beszélünk — rendkívül nehéz volt megtalálni azokat az alkalmas állami intézményeket, amelyek segítségével ezek a feladatok teljesíthetők. Nagyon gyakran rossz hatásfokkal, bürokratikus torzulásokkal működtek — esetenként ma is így működnek — ezek az intézmények. A többi között ezért is állandó követelmény az államélet fejlesztése a szocializmusban. A szocialista állam — a párt irányítása mellett — a leghatékonyabb politikai-szervezeti eszköz a szocializmus társadalmi-történelmi méretű és emberi tartalmú céljainak a megvalósításában.

A szocializmus a kapitalizmustól örökölt feltételei miatt és azért, mert a kommunizmusnak csak első, alacsonyabb fázisa, még olyan ellentmondások hordozója, amelyek megoldásában nem nélkülözheti a politikát és a politika eszközét, az államot. A szocializmus közelebb van a „szükségszerűség birodalmához", mint a „szabadság birodalmához". A létrehozható anyagi és szellemi javak még nem elegendők a szükségletek kielégítésére. Ez az ellentmondás feltételezi a gazdasági szférában az árutermelést, piacot és munka szerinti elosztást; a szociális szférában pedig a tulajdon- és munkamegosztási viszonyokból adódó osztályok és rétegek létét; a politikai szférában az érdekellentmondások hatalmi megoldását az egész társadalom érdekében a munkásosztály érdekének elsődlegessége mellett; az ideológiai szférában az ellentmondások bonyolult tükröződését.

Ez a bonyolult, történelmileg meghatározott korlátok közé szorított struktúra az oka, hogy a szocializmusban szükség van azokra a hatalmi szervezetekre, állami intézményekre, melyek képesek biztosítani a rendszer stabilitását és megfelelő orientációját, haladását.

A szocialista viszonyok uralomra jutásával és általánossá válásával megszűnt ugyan valamely osztály politikai elnyomásának szükségessége, de nem szűnt meg a társadalmi-gazdasági folyamatok politikai irányításának szükségessége. Az irányítás eszköze a párt, valamint a központilag szervezett államhatalom és -igazgatás. Az érdekkülönbségekből és érdekellentétekből keletkező ellentmondásokat a párt irányításával és a társadalmi-politikai szervezetek segítségével fel kell ismerni és megoldásukat államigazgatási, politikai eszközökkel elősegíteni.

Az állam funkciói között — gazdaságirányítási rendszerünk követelményeihez igazodva — változatlanul kitüntetett helye van a gazdasági folyamatok szabályozásának. Az állam feladata megteremteni — főleg gazdasági és gazdaságpolitikai, de szükség esetén adminisztratív eszközökkel is — a társadalmi újratermelési folyamatot a vállalati önállóság szem előtt tartásával, a szocialista tulajdonviszonyok alapján szervezni az elosztást, a kooperációs viszonyokat, a termelési ágazatok koordinációját.

Még hosszú ideig csak az állam lesz képes rendelkezni és megfelelően élni azokkal az eszközökkel, amelyek segítségével fel lehet ismerni és jelezni a tudományos-technikai forradalom várható gazdasági és társadalmi hatását.

Továbbra is az állami eszközök igérkeznek legmegfelelőbbnek a társadalom és természet viszonyának, kölcsönhatásának szabályozására, az emberi környezet tudatos védelmére.

Az ideológiai-kulturális feladatok tekintetében belátható ideig főleg állami módszerekkel lehet megszervezni az egész társadalom megfelelő képzését, nevelését, az ember személyisége, mindennapi élete és a szocialista demokrá-

cia fejlődése szempontjából egyaránt fontos műveltség színvonalának emelését.

Az állam irányítja a külkapcsolatokat, fenntartja a szükséges katonai erőket (ez szükséges a tőkés világrendszer léte miatt), szervezi a nemzetközi gazdasági kooperációt és a nemzetközi munkamegosztást.

Nincs rá lehetőség, hogy az állampolgárok közvetlenül és naponta irányítási funkciókat töltsenek be a társadalomban. Ilyen lehetőségben hinni illúzió, hiszen a legtöbb irányítási funkció folyamatosságot, szervezettséget igényel és megköveteli az irányítóktól, hogy különleges szakképzettségük, felkészültségük legyen. Ami nem illúzió, az az irányítás demokratikus politikai ellenőrzése, alapvető irányainak a társadalom által való meghatározása — ez a tömegek irányításba való bevonásának a szocializmushoz méltó értelme. Az irányítás az állam demokratikus intézményein keresztül történik, s nem az „ügyintézői" státusok sorjázásán keresztül.

A termelőerők és társadalmi viszonyok mai színvonalán nagy intenzitású és egyúttal nagy energiákat lekötő társadalomigazgatásra van szükség, miközben a társadalom igényt tart minden ember munkájára a munkamegosztás más-más területén. Ilyen körülmények között megengedhetetlen, hogy a legkülönbözőbb képzettségű emberek időnként otthagyva a munkamegosztásban rájuk szabott feladatokat, közvetlenül vegyenek részt a társadalom igazgatásában. Napjainkban még a társadalom igazgatását elkülönült szakjellegű tevékenységnek kell tekinteni, amely része a munkamegosztásnak és ezt a funkciót az államapparátusban szakemberek hivatásszerűen látják el.

Kétségtelenül jogos az aggodalom, hogy az igazgatás „elkülönülése" az igazgatottaktól a szocializmusban is kitermelheti az igazgatási szervek lélektelen formalizmusát, bürokratizmusát és konzervativizmusát. Ennek következménye a tömegek passzivitása lehet, hiszen ha az apparátus magát a mindentudók gyülekezetének tekinti, és az állampolgárokat megvetéssel kezeli, nem is lehet másra

számítani. Ha a hivatalnokok figyelmét túlzottan leköti az agyonrészletezett szabályok gondos alkalmazása, megtörténhet, hogy tevékenységük valódi célját teljesen szem elől tévesztik.

Az állam apparátusa a szocializmusban is magában hordja bizonyos bürokratikus tendenciák veszélyét. Ez azonban nem szolgálhat alapul olyan törekvések számára, amelyek erre a veszélyre hivatkozva kiküszöbölnék ezt a számunkra nélkülözhetetlen eszközt. E veszély ellen a szocialista demokrácia fejlesztésével lehet felvenni a harcot, kiépíteni a bürokratizmus elleni biztosítékokat. A bürokrácia elleni harc két síkon folyhat: egyrészt az államélet demokratikus intézményeinek fejlesztése terén, amelyekben aktivizálódhat az állampolgár, és mint az állam alanya, mint megbízó, figyelemmel kísérheti az államapparátus működését. Másrészt magában az államapparátusban, úgy, hogy erősítik benne a demokratikus szervezetre jellemző vonásokat, azaz az államapparátus dolgozói kialakítják saját munkahelyük demokratizmusát és maguk is felveszik a harcot a bürokratikus jelenségek ellen. Tehát a szakigazgatási szervezetek demokratikus ellenőrzésének egyik biztosítéka magának a szakigazgatásnak a demokratizmusa. Fontos, hogy ez az apparátus tudjon létének valódi értelméről és céljáról, ne higgye, hogy felsőbbrendű, ne tekintse magát öncélnak, és megerősödjék a szolgálatra hivatottság tudata.

Az egyén és társadalom egymáshoz való viszonya a szocializmusban is még alapvetően az állampolgár és állam egymáshoz való viszonyán múlik. Ez a viszony különböző intézmények közvetítésével valósul meg, de alapjában különbözik attól, ami az állampolgár és állam viszonyát a szocializmus előtti társadalmakban jellemezte, mert ma a különböző intézmények segítségével a dolgozó ember saját államával kerül kapcsolatba.

Marx „A gothai program kritikája" című munkájában tárja fel azokat az okokat, amelyek az állam fennmara-

dását indokolják a szocializmusban és egyúttal jellemzi az állampolgár és állam, társadalom és állam viszonyát. Az ismert gondolat így hangzik: „Nekünk itt nem olyan kommunista társadalommal van dolgunk, amely a saját alapján *kifejlődött*, hanem ellenkezőleg, olyannal, amely a tőkés társadalomból éppenhogy keletkezik; amely tehát minden vonatkozásban, gazdaságilag, erkölcsileg, szellemileg még magán viseli annak a régi társadalomnak anyajegyeit, melynek méhéből származik... *Az egyenlő jog* tehát itt — elvileg — még mindig a polgári korláton belül marad. A termelők joga munkaszolgáltatásaikkal *arányos*, az egyenlőség abban van, hogy *egyenlő mércével*, a munkával mérnek... Ez az *egyenlő jog* — egyenlőtlen jog egyenlőtlen munkáért... *Tartalma szerint tehát ez, mint minden jog az egyenlőtlenség joga.*"

Az idézett marxi gondolat egyetlen formulában utolérhetetlen jellemzését adja a tőkésosztály hatalmát megdöntő munkásosztály új szocialista hatalmának, s elutasít minden illúziót, amely nem számol azokkal az előzményekkel és körülményekkel, amelyekből ez az új rendszer keletkezett. Ebben a Marx által jellemzett helyzetben találhatjuk meg a szocializmusban fennmaradó egyenlőtlenségek társadalmi okát. Világosan kell látnunk, hogy a szocializmusban az egyenlőség — mint Engels írta — nem több, mint az osztályok egyenlősége.

Marx nemcsak a tőkés előzményekre utaló közös vonásokat hangsúlyozza a szocialista államban, hanem élesen mutat rá arra, hogy milyen lényeges különbség lesz a burzsoá állam és munkásállam között. A Marx által bírált gothai program a „szabad állam" megvalósítását akarja a munkások harcának középpontjába állítani. A „szabad állam" illuzórikus eszméjét gúnyolva, Marx azt írja: „A munkásoknak, akik már kiláboltak a korlátolt alattvalói értelemből, egyáltalán nem céljuk, hogy az államot szabaddá tegyék... A szabadság abban áll, hogy az állam a társadalom fölé rendelt szervből a társadalomnak minden-

ben alárendelt szervvé váljék, s ma is az államformák olyan mértékben szabadabbak vagy kevésbé szabadok, amennyire az »állam szabadságát« korlátozzák."

SZOCIALISTA ÁLLAM ÉS DEMOKRÁCIA

Ehhez a marxi elvhez kapcsolódik a szocialista demokrácia fejlesztése az államéletben, vagyis az államintézmények olyan irányú fejlesztése, hogy következetesen megvalósulhasson „A gothai program kritikájá"-ban megfogalmazott követelmény: „az állam a társadalom fölé rendelt szervből a társadalomnak mindenben alárendelt szervvé váljék". Ezért azoknak a tömegeknek az ellenőrző szerepét kell a legsokoldalúbban érvényre juttatni, amelyeknek érdekei a szocializmusban testesülnek meg.

Természetesen nem a követelményeket nehéz megfogalmazni, hanem azokat az alkalmas módokat megtalálni, amelyek szerint ezeknek a követelményeknek eleget lehet tenni. Az előbbiekben ugyanis éppen arról beszéltünk, hogy a termelőerők mai színvonala és a munkamegosztás követelményei miatt az állampolgárok nem vehetnek részt nap mint nap közvetlenül a társadalom igazgatásában, erre a célra hivatásos szakapparátust kell fenntartani. Ez az ellentmondás azonban feloldható, mert az állampolgároknak lehetőségük van szervezetekbe és képviseleti intézményekbe lépve arra, hogy mint érdekcsoportok lépjenek fel. Emellett, bár az említett okok miatt korlátozott lehetőségekkel, a közvetlen demokrácia különböző intézményei állnak rendelkezésükre. (Ezek elsősorban a választójogban, tehát a képviselet létrehozásában megfogalmazott intézmények: jelölőgyűlések, képviselői, tanácstagi beszámolók; visszahívási jog stb.)

A marxista—leninista pártnak történelmileg meghatározott okoknál fogva, kivételes szerepe van a szocialista állam irányításában. Az állampolgár elsősorban, főleg közvetett módon gyakorol hatást az állam működésére. Szá-

mára leghatékonyabb közvetítő eszköz a párt, tehát egy olyan szervezet, amely — nem utolsósorban az állami szervezetben dolgozó kommunisták útján — képes a társadalmi érdek érvényesítésére az államgépezetben. A pártnak ugyanis magas fokú tudatossága és ideológiai egysége mellett alkalmas szervezeti és politikai eszközei is vannak céljai eléréséhez. A munkásosztály és a dolgozó tömegek hatalma legfőként a párton keresztül realizálódik az államban. Az állam a pártirányítás által tud szocialista államként funkcionálni. A pártirányítás és a szocialista demokrácia egész intézményrendszere akadályozza meg, hogy az állam — mint a szocializmusban is szükségszerűen elkülönült szervezet — elidegenült szervezetté váljék. Az állam alávetése a dolgozók, az állampolgárok akaratának és érdekeinek elsősorban a párton keresztül történik meg. Ebbe az állam környezetét alkotó politikai mechanizmusba kapcsolódnak be érdekképviseleti funkciójukkal a társadalmi szervezetek és mozgalmak, a szakszervezetek, a KISZ, a Hazafias Népfront, a szövetkezetek stb.

A másik eszköz az állampolgárok birtokában az állami szervezetben kiépített képviseleti intézmények rendszere: a tanácsok mint népképviseleti szervek és az országgyűlés. A cél az, hogy a szocialista demokrácia fejlesztésének következtében ezek a képviseleti intézmények egyre eredményesebben töltsék be határozathozói, törvényhozói funkciójukat, és az állampolgároktól kapott megbízás szellemében politikai meghatározó és ellenőrző funkciójukat az állam igazgatási tevékenysége fölött.

A szocialista államnak a marxizmus—leninizmus intenciói szerinti demokratizálása teszi lehetővé, hogy az egész társadalmi élet demokratizálódjék, s ezáltal humanizálódjék. Az üzemi, munkahelyi demokrácia fejlesztése a legjobb bizonyítékunk arra, hogy a demokratizálás nálunk nem pusztán megfelelő technikai eszközök keresése a még hatékonyabb kormányzáshoz, hanem az emberi viszonyok mélyreható átalakítását jelenti. A párt irányító szerepe ebben a folyamatban alapvető humanizáló tényező.

A párt éppen ezért akkor cselekszik helyesen, ha a társadalmi gyakorlatot nem olyan mértékben ítéli értékesnek vagy hibásnak, értéktelennek, amilyen mértékben egyesek fejében a szocializmusról alkotott elvont ideálokhoz alkalmazkodik, hanem amilyen mértékben megfelel a meghatározott történelmi, társadalmi, gazdasági realitásoknak.

A párt az ellenforradalom óta minden lényeges társadalmi kérdésben tanújelét adta, hogy képes a történelmi helyzetnek megfelelő döntést hozni, mert a tömegek napi szükségleteit jól össze tudta egyeztetni a társadalmi haladás távlati szükségleteivel. Minden nagy jelentőségű társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális vállalkozás úgy realizálódott, hogy a dolgozók életkörülményeiben nemhogy visszaesés nem következett be, hanem számottevő és rendszeres volt a javulás. Így nagy tömegek mindennapi tapasztalataikban győződhettek meg arról, hogy a jövőre irányuló nagy vállalkozások nem a ma embere ellen irányulnak, hanem éppen a mai emberek távlati érdekeit szolgálják.

Ez azért volt lehetséges, mert a párt követte Lenin intelmét: „Nem lehet dogmatizmus ott, ahol a tan legfőbb kritériuma, hogy megfeleljen a gazdasági törvényszerűségnek." Ennek az elvnek nemcsak a gazdaságpolitika, a termelőerők fejlődése, az anyagi javak termelése szempontjából óriási a jelentősége, hanem általánosabb társadalmi szempontból is. Megtanította a kommunistákat arra, hogy a lehetőségek tartományában megmaradva tervezzenek, tekintsenek előre. A párt a különböző sorsfordulók után éppen azáltal vált sikeres és eredményes irányító, vezető erővé, hogy következetesen vállalta a marxi—lenini történelmiségnek megfelelően az elmélet és gyakorlat egységén alapuló cselekvést. Vállalta, hogy a tényeket akkor is tényként ismeri el, ha azok egy konkrét elgondolásnak ellentmondanak, mert meggyőződéssel vallja, hogy nagyobb távlatokhoz mérten minden igazság nekünk szolgál.

A párt politikája elősegítette az ország szellemi életének a megújulását is, látszólag paradox módon azzal, hogy

a marxizmus érvényesítésének abszolutizálása helyett, arra törekedett, hogy a marxizmus uralkodó helyzetbe kerüljön. Annak belátása ugyanis, hogy hazánkban a haladó vagy humanista értékeket hordozó szellemi áramlatokat nem lehet a marxizmusra leszűkíteni vagy ennek látszatát kelteni, legfőbb eszmei biztosítéka a marxizmus valódi érvényesüléséért folytatott harcnak, egyszersmind egy akaratunktól, vágyainktól független tény felismerése. Ezáltal válik lehetővé politikai szövetségre lépni olyan gondolkodású emberekkel is, akikkel egyidejűleg ideológiai-elméleti vitát kell folytatnunk, s az is, hogy valóban eredményesen küzdjünk a marxizmus—leninizmus eszmei hegemóniájáért. Természetesen a sikernek az is egyik lényeges feltétele, hogy a párt saját soraiban mindenkor eredményesen vívja meg a harcot mind a jobb-, mind a baloldali revizionizmus és opportunizmus valamennyi megnyilvánulási formájával.

Az eszmei harcnak következetes vállalása a párt szervezeti erejének és tömegkapcsolatainak, társadalmi hatásának növekedésével is együtt járt. A tömegek számára világossá vált, hogy olyan szervezet áll a társadalmi haladás élén, amely képes az egész nép számára követhető célokat adni, a munkásosztály érdekeit úgy képviselni, hogy abban a társadalom valamennyi osztálya és rétege felismerje saját érdekeit.

Az ilyen módszerrel folytatott politika tette lehetővé, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése nem lazította a munkásosztály és a parasztság közötti szövetséget, hanem erősítette, bizalommal töltötte meg azt. Ez a politika tette lehetővé a szocializmus osztályainak és különböző csoportjainak a magasabb rendű társadalmi viszonyokból kinőtt közös érdekek alapján való integrálását. Ezt az integrációt fejezi ki a szocialista nemzeti egység, amely nem egyszer s mindenkorra adott állapota társadalmunknak, hanem olyan strukturált létformája, amelyet a különböző társadalmi csoportok reális érdektörekvéseinek szakadatlan megnyilvánulása közben a munkásosztály és pártja a

társadalom érdekében újra meg újra mindig magasabb szinten egységbe foglal.

Súlyosan vét a munkásosztály, a nép érdekei ellen az, aki ilyen vagy olyan szempontokra hivatkozva megkérdőjelezi a társadalom integrációjának elért fokát, s az egység erősítése helyett az osztályok és rétegek közötti válaszfalak építgetésével foglalkozik, figyelmen kívül hagyva, hogy a munkásosztály humanista történelmi küldetése, feladata az osztály nélküli társadalom megteremtése, nem pedig az osztálykülönbségek konzerválása. E mellett az alapvető egység mellett fennáll a részérdekek reális különbsége. Az ezekből fakadó ellentmondások sem tűnnek el, de csak alárendelt jelentőségűek. Az egység alapjai azonban többé már nem alkothatják vita tárgyát, mert bennük kifejeződik az, hogy a magyar nép a párt politikája alapján elválaszthatatlanul egybeforrt a szocializmus ügyével. A párt feladata és felelőssége most már az, hogy mindig a történelmi helyzetnek megfelelően értékelje ezt az egységet.

Adódhat azonban olyan helyzet, amelyben az egyébként is bonyolult és mind bonyolultabbá váló társadalom sűrűsödő problémái, ellentmondásai és új feladatokra való készülődés miatt a legtudatosabb, elméletileg felvértezett politikai szervezetben, a pártban is csökken ideiglenesen a tagság tájékozódóképessége. A kommunisták és a nép tömegeinek megfelelő orientálása és helyes irányba mutató cselekvőkészségének fenntartása érdekében ilyenkor a párt feladata a legalapvetőbb kérdésekben meghatározni vagy megerősíteni álláspontját.

*

A humanizmus természetesen végső soron emberek közötti viszonyt jelent. Ha ma itt mégis az emberek jogairól, valamint az emberek és a szervezetek közötti kapcsolatokról esett szó elsősorban, annak az a legfőbb oka, hogy a magas fokú civilizációban, a fejlett tőkésországokban és a

szocializmusban egyaránt társadalmilag, politikailag, jogilag megalapozott szervezetek közvetítik az emberi kapcsolatokat. Azt kell látni, hogy a kapitalizmusban ezen szervezetek többségének — legyenek azok akár gazdaságiak, akár politikaiak — az a célja és rendeltetése, hogy szentesítsék, megerősítsék az emberek nagy tömegeinek alávetettségét, kizsákmányolását.

A felszabadulásért küzdő erők, mindenekelőtt a munkásosztály — nem kérve ehhez a burzsoázia beleegyezését — létrehozzák saját politikai szervezeteiket. A burzsoázia megalkotja a saját értelmezése szerinti szabadságjogokat a bővített újratermeléshez szükséges kizsákmányolható munkaerő szabad áramlása, valamint a tőkének a nagyobb profit felé való szabad mozgása érdekében. Mindezeknek a mozgató rugóknak az együttes hatására a tőkés elsajátítás alapján épül ki és funkcionál a kapitalizmus politikai rendszere. Ezek jól ismert tények, itt mégis azért kell felidézni ezeket, mert most ismét alapkérdésekről folyik a vita, és olyan pozícióból támadnak bennünket, amelyik védhetetlen, ha a magunk történelmileg igazolt magasabb rendű értékeit és eredményeit sorakoztatjuk fel vele szemben.

A tőkésországokban a kormányon levő pártokat a nép pártjaiként tüntetik fel. De ezek a pártok arra ügyelnek legéberebben, hogy ne fejlődjék a nép politikai akarata. Az őket támogató tömegek politikai tudatlansága és vaksága ijesztő méretű. A népet mélyen megvető, de mindenkor a népre hivatkozó pártoligarchiák jönnek létre, amelyeknek legfőbb célja, hogy a népet távol tartsák a valódi tájékozódás lehetőségétől. Ezt a célt szolgálja az óriási méretű tömegkommunikációs rendszer is. Visszaélnek a nép szükségleteivel, azzal, hogy a tömegek biztonságot kívánnak; ezen a címen a pártok oligarchiája magának teremt biztonságot. Az embereket azzal rémítik, hogy kicsúszik lábuk alól a talaj, ha nem a kormányon levőket támogatják.

Az emberi jogok védelme címén indított hadjárat is arról tanúskodik, hogy kezdeményezői bíznak a nép politikai vakságában. Hiszik, hogy a vakhitben tartott, manipulált tömegek az emberi jogok kérdésének vizsgálatánál nem hatolnak le a gyökerekig és nem jutnak el az egyén és társadalom viszonyának feszegetéséhez, s kielégítőnek tartják a fejlett tőkésországok politikai kínálatát.

Ezek a tömegek is rá fognak jönni a kérdés lényegére. Addig viszont nekünk kell számításba venni, hogy a ma létező szocializmus számára ez a fajta kapitalizmus is a létező valóság része, ható tényezője, amelynek megnyilvánulásai elől nem térhetünk ki. A kezdeményezést akkor vehetjük át minden lényeges kérdésben, ha az övékénél jobbak az ismereteink mind a létező kapitalizmusról, mind a létező szocializmusról.

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette dr. Lakatos György
A borító Szabó Árpád munkája
Műszaki vezető Mózes Tibor
Műszaki szerkesztő Székffy Gyula
A szedést 1978 I 21-én kezdték meg
Megjelent 1978. II 10-én, 20 000 példányban
Terjedelme 2,5 (A/5) ív
78—369. Szikra Lapnyomda, Budapest